

ŠKOLY MANŽELŮ A ŽEN

V pařížské ulici Saint-Germain-l'Auxerrois stojí stejnojmenný dům boží, který už od 14. století byl oblíbeným kostelem královské rodiny. Kostel je ovšem památný i v jiném ohledu – právě jeho zvony daly povel k vraždění hugenotů během proslulé bartolomějské noci 24. srpna 1572. Vedle těchto ohavných dějin je kostel spojen i s francouzskými kulturními dějinami, konkrétně s datem 20. února 1662, kdy se zde „sieur de Molière“ oženil s mademoiselle Armandou Béjartovou. Byla to svatba skandální, či přesněji řečeno, skandál z ní chtěli udělat Molièrovi nepřátelé, prohlašující, že Molièrova drzost a jeho opovrhování veškerou slušností a mravností tímto sňatkem dosáhly vrcholu, a veřejnosti velkoryse nabídli hned dvě verze Molièrovy nestoudnosti: podle té první se hanebný komediograf oženil s dcerou své dlouholeté milenky, podle druhé dokonce s vlastní dcerou. Takové nařčení věru nebylo radno podceňovat, incest od pradávna patřil k nejtěžším hříchům a zločinům a trestal se smrtí. Pro současného historika je podobné obvinění přinejmenším zajímavé a o to pozoruhodnější, že moderní historiografie, která se enormně pokoušela alespoň trochu osvětlit toto nejtemnější místo Molièrova životopisu, nepokročila ani o krůček – nově objevené dílčí maličkosti záležitost ukazují ještě zamotanější, než se zdálo dříve. Bylo by asi nejlepší celou věc přejít mlčením jako nesmyslnou pomluvu, ostatně takový postoj proklamují téměř všechny moderní molièrovské biografie, ale vzdor těmto prohlášením o marginálnosti věci žádný z badatelů nakonec neodolal pokušení věnovat jí alespoň několik odstavců, a tak tomu bude i v této knize.

Podstata problému by přitom byla výrazně jednodušší a přehlednější, kdybychom znali odpověď na dvě prostíneké otázky: čím dcerou byla Molièrova nevěsta Armanda a ve kterém roce se narodila.

Bohužel, odpověď na tyto jednoduché otázky není nikterak snadná, a to především pro onu nešťastnou okolnost, že se nám nedochoval (nebo dosud nenašel?) záznam o Armandině křtu. Že se nenašel, je záhada a vlastně překvapující náhoda a smůla, pokud ovšem tehdy, před více než tři sta šedesáti lety, někdo úmyslně stopy nezametl. Když se čtyřicetiletý Molière s Armandou ženil, bylo jí devatenáct či dvacet let, narodila se tedy buď v roce 1642, nebo 1643. Dnes můžeme s velkou pravděpodobností předpokládat (a tvrdili to kdysi všichni Molièerovi nepřátelé), že 30. června 1643, kdy bylo založeno Skvělé divadlo, Molière už patrně byl milencem Madeleine Béjarťové, s níž žilo malé děvčátko Armanda. Madeleine je vždycky vydávala za svoji mladší sestru. To samozřejmě není vyloučené, ale příliš pravděpodobné rovněž ne: Madeleinina matka Marie Hervé se narodila roku 1593, pokud by tedy Armanda přišla na svět v roce 1642, bylo by matce devětačtyřicet. Marie Hervé sice byla biologicky zdatná, víme bezpečně, že jen o dva roky dřív porodila dceru Bénigne-Madeleine, ovšem pokud by se Armanda narodila až v roce 1643, nebyl by problém ani tak s matkou jako spíš s otcem, neboť Joseph Béjart zemřel již v roce 1641 a představa, že si osmačtyřicetiletá čerstvá vdova hned s někým jiným pořídí dítě, moc pravděpodobná není. Jedna nevěrohodná hypotéza tudíž zní, že Joseph Béjart těsně před smrtí zplodil se svou osmačtyřicetiletou ženou dítě, které se narodilo už jako pohrobek v roce 1642. Druhá hypotéza spočívá na předpokladu, že Armanda byla dcerou Madeleine a otec je neznámý.

Historici starších generací se ve zjevných nesnázích většinou domnívali, že Armanda skutečně byla dítětem Madeleine a jejího milence hraběte z Modeny. Víme, že Madeleine svému milenci porodila dítě, holčičku Françoise, ale to se stalo již v létě 1638. Hrabě se tehdy ke svému nemanželskému dítěti veřejně přihlásil. Jenže už následujícího roku se milenci rozešli a hrabě se vzápětí oženil. Že by Armanda byla jeho dcerou, je tudíž nepravděpodobné, i když samozřejmě možné. Druhá hypotéza má tedy dvě varianty, buď otec zůstává neznámý, nebo otcem byl Molière, což by bylo pravděpodobnější, kdyby se Armanda narodila roku 1643. Všechny tyto „teorie“ mají dodnes své zastánce a odpůrce, ale snaha historiků dobrat se pravdy zůstává až zábavně marná, také proto, že ta hrstka pramenů, z nichž lze pracně a spekulativně sestavit jakýsi konsekvantní, pravděpodobný sled souvislostí, lze interpretovat – což se pochopitelně i děje – zcela protichůdně. Například máme jakési zprávy o tom, že Madeleine sňatku své sestry velmi přála, protože doufala, že tak přeruší vztah mezi Molièerem a Catherine de Brie, s níž měl Molière údajně syna. O intimním vztahu mezi Molièerem a Kateřinou patrně nelze pochybovat, Molière, ač sám doslova švanec žárlivosti, rozhodně nebyl příkladem věrnosti. Jeho přítel Chapelle mu na jaře

roku 1659 poslal v próze i verších dopis, v němž ho přirovnává k Jupiteru mezi třemi bohyněmi, Junonou, Minervou a Venuší, čímž zřejmě mínil Madeleine, Catherine de Brie a Markýzu Du Parc. Zároveň posílá vzkaz jisté mademoiselle Menou, o níž někteří historikové soudí, že to je pseudonym Armandy, jiní, že jde o jinak zcela neznámou slečnu. Mademoiselle Menou se souborem vystoupila v Lyonu v roce 1652 v roli mladičké nymfy v Corneillově *Andromedě*. Není to nijak důležité, stejně jako skoupé informace o tom, že Madeleine se naopak snažila sňatku svého letitého milence se svou sestrou (či dcerou) zabránit s veškerou vehemencí jaksi trojnásobně zavržené milenky nebo dokonce matky. Další ukázkou dvojznačnosti pramenů, které v tomto případě mají historikové k dispozici, je Madeleinina závěť. Nadiktovala ji 10. ledna 1672, avšak za čtyři dny poslala pro notáře znovu, aby ji opravila. Co na ní změnila, sice nevíme, nicméně přinejmenším to může svědčit o jejím váhání stran posledního pořízení. V závěti je Armanda ustavena jedinou Madeleininou dědičkou, což někteří považují za důkaz, že Armanda byla její dcerou. Jenže když se pracně spočítají všechna omezení „jediné dědičky“ ve prospěch Madeleininých sourozenců, která závěť ukládá, lze to naopak považovat za důkaz, že Armanda byla prostě jedním ze sourozenců umírající Madeleine. Takto bychom mohli pokračovat dále, ale výsledek by byl vždy stejně pochybný.

Sledujeme-li tuto spleť a nejasnou historii až k anonymnímu, pomlouvačnému, leč zřejmě velmi dobře informovanému spisku *Slavná komediantka*, který – pod fingovaným místem vydání „Frankfurt 1688“ – vyšel v Holandsku, vždy nás už jen zdravý rozum odkáže k závěru, že zprávy o Molièrově incestu jsou toliko pustými pomluvami. Ba i někteří z Molièrových nejtvrdějších odpůrců v této souvislosti uvádějí nejednoznačné „říká se“, „prý“ atd. Pokud připustíme možnost (a ta tu samozřejmě vždycky je), že Molière by do té míry porušil svůj racionální přístup k životu, že by se odvážil tak povážlivého kroku a nesmyslného risku, jako je incest, pak by jeho neslýchaného hříchu jistě využila *Tartuffem* až k nepříčetnosti rozlícená zbožná kabala. Svou váhu bezpochyby má i skutečnost, že král, který dostal v tomto ohledu nestoudné udání napsané synem prvního herce Burgundského paláce Montfleuryho, je ani neshledal hodným pozornosti, a pokud na ně vůbec nějak reagoval, pak neobyčejnou přízní, kterou Molièrovi vzápětí prokázal. Stal se kmotrem syna, který se na jaře 1663 novomanželům Molièrovým narodil. Maličků Louis se bohužel nedožil konce roku.

Na celém příběhu Molièrova sňatku je jediná věc bezpečná a jistá, totiž že Molière svou vyvolenou bezhlavě miloval, tak bezhlavě, že úplně zapomněl, co mu z římského starověku vzkazoval herecký kolega Publius Syrus: *dulce etiam fugias, fieri quod amarum potest* (také

sladkému se vyhni, když se může obrátit v hořkost). Miloval Armandu, už když byla děvčátko, miloval ji ještě víc, když svou dětskou líbezností prosvětlovala roky, v nichž se soubor tu veseleji, tu svízelněji trmácel po francouzském venkově, všemožně se jí věnoval a jistě smíme předpokládat, že především jemu vděčila za své pozoruhodné vzdělání, miloval ji zkrátka tak, že už tehdy se „drby“ o jeho něžnosti k dítěti staly dalším důkazem jeho otcovství. A když dítě dospělo, láska k němu se proměnila v lásku k ženě. Jak nám dokládá její portrét, k nějaké krasavici měla Armanda daleko. Postavou malá, nepěkná, malé oči, ústa naopak příliš velká a vystouplá, rty tenké, úhrnem tedy spíš nehezká než hezká. Ale jako osobnost byla zřejmě znepokojivě zajímavá (Francouzi takovému typu správně říkají *belle-laide*, krásná ošklivost), vzdělaná, duchaplná, s okouzlujícím hlasem, podle svědectví Donneau de Visé pěkně zpívala (i italsky) a skvěle tančila. Její divadelní instinkt prozrazoval, že jí v žilách proudí bėjartovská komediantská krev, bezpečně navazovala kontakt s diváky a měla je zcela ve své herecké moci, takže o ní asi skutečně platí, že byla první *grande coquette* francouzského divadla. Blíže neznámý žurnalista o jejím hereckém umění napsal, že „bylo pravdivost a přirozenost sama“. Lze si dobře představit, že právě taková žena Molièra mohla upoutat a pobláznit. Jediná milostná báseň, která se nám od Molièra zachovala (pokud jich vůbec napsal víc), je sice určena jakési Aramantě, ale není třeba pochybovat, kdo to ta neznámá Aramanta je. První dvě sloky zní takto:

*Kéž Amor dnes v noci vaši duši raní,
probudí vás a na mě ukáže jen.
Vášeň by konečně ve vás vzbudil, má paní,
vždyť život bez vášně je jenom prázdny sen.*

*Nemějte strach z kroku neuváženého,
láska není tak zlá, nechte těch domněnek,
ulehčí vám i všelicos neblahého,
láska je pro všechny těž proti strastem lék.*

Vzeřízení Armandy nám nezachoval jen portrét neznámého malíře, nýbrž Molière sám, a to v deváté scéně třetího dějství komedie *Měšťák šlechticem*. Kleont je zamilovaný do Lucie, dcery pana Jordána, kterou hrála Armanda, a mezi ním a jeho sluhou se rozvine dialog, v němž se Kleont vyznává ze své nesmírné lásky: „Osvědčuji jí největší lásku a největší něhu, jakou si lze představit. Nemiluji na světě nikoho jiného než ji a nemám na mysli nikoho jiného než ji. Je celou mou starostí, celou mou touhou a celou mou radostí.“ Dialog pokračuje takto:

KLEONT

Napomoz mi v mé nevoli a podpoř mě v mém rozhodnutí přemoci v srdci všechny pozůstatky lásky, které by mohly mluvit v její prospěch. Řekni mi o ní všechno nepěkné, co vůbec můžeš. Vylič mi její osobu v takové podobě, že si ji zošklivím, a abys mi ji hodně zprotivil, vypočítej mi všechny nedostatky, které u ní snad shledáváš.

KOUBEK

Ona, pane? Ta afektovaná přemrštěná ženština že by ve vás mohla vzbudit tolik lásky. Mně se zdá docela tuctová. Předně má malé oči.

KLEONT

Má malé oči, pravda, ale má v nich plno ohně. Jsou to nejzářivější a nejbystřejší oči na světě, nejdojemnější oči, jaké lze vidět.

KOUBEK

Má velká ústa.

KLEONT

Ano. Ale je v nich tolik vděků, jako není v žádných jiných ústech. Ta ústa vzbuzují na pohled touhu, jsou to nejsvědňější, nejmilostivější ústa pod sluncem.

KOUBEK

Je postavou trochu malá.

KLEONT

Ano, není veliká, ale je krásně rostlá a svižná.

KOUBEK

Je za hovorů a za jednání schválně nenucená.

KLEONT

To je pravda, ale přesto je roztomilá. Její způsoby jsou úchvatné, je v nich tolik zvláštního kouzla, že se musí líbit.

KOUBEK

Je v jednom kuse vážná.

KLEONT

Je něco nevkusnějšího než ženy, které se smějí při každé příležitosti?

KOUBEK

Ale jistě je rozmarná jako žádná jiná.

KLEONT

Ano, je rozmarná, v tom s tebou souhlasím. Ale kráskám všechno sluší. Kráskám všechno trpíme.

(PŘEL. SVATOPLUK KADLEC)

Bezpečně fungující paradoxy lidských osudů chtěly, aby moralistní pohár, který Molière ve svých četných hrách tak chutně namíchal z rozumných úvah o žárlivosti a o směšných sňatcích starých s mladými, jemu samotnému pořádně zhořkl a sám jej musel vypít až do dna. To však mělo teprve přijít, zatím je opojen svou mladičkou ženou a snad je rovněž milován, a pokud ne milován, určitě velmi

obdivován. Vždyť uvažme, že ona je začínající umělkyně s bohatými sny o herecké kariéře, on uznávaný šéf souboru, jehož jméno v uměleckých kruzích Paříže už má svůj zvuk – Molière právě stanul na prahu své zralosti, na začátku vrcholného období svého umění i svého společenského úspěchu. Vskutku je možné a také pravděpodobné, že její vztah k němu byl víc obdivem než láskou, ale bylo-li tomu tak, pak láska zamilovanému básníkovi přikázala, aby obdiv pokládal za milostný cit. Námluvy ovšem sotva probíhaly tak, jak nám líčí Grimarest. Podle něj totiž „ta mladá osoba (Armanda), rozmrzelá tím, že se vytoužený sňatek odkládá, jednoho rána přišla do Molièrova bytu, pevně odhodlaná, že odtud neodejde, dokud ji Molière neuzná za ženu“. Mohlo se to stát, nicméně víme téměř bezpečně, že o sňatek velmi stál především Molière, a to i přesto, že riskoval zlobu Madeleine. Koneckonců neměl už čas sňatek odkládat, vždyť celý život rozumně hlásal, že starý si nemá brát mladou. Zatím se za „starého“ pokládat nemusel, navíc měl něco, co muže v očích žen „omlazuje“ – velice dobrou hmotnou situaci. Byl zámožný, dokládá to i nápadně nákladné zařízení bytu v rue de Richelieu, tak nákladné, že si toho všiml i *Mercure galant*. Molière měl přepych rád.

Manželskou smlouvu novomanželé podepsali před notářem 23. ledna 1662. Za svědky byli Marie Hervé (Armandina babička), Madeleine Bėjartová, Molièrův otec a jeho švagr. Věnem Armanda dostala příhodných, babičkou jistěných 10 000 livrů. Svatba se konala 20. února a hned příští den novomanželé spolu vystoupili v jedné hře, takže dali vděčnému obecnstvu příležitost je nadšeně pozdravit. Ani král nezapomněl poslat svatební dary. Armandě poslal nádherný náhrdelník a Molièrovi hodinky osázené diamanty. Novomanžel pak zahrnul svou choť značným, jaksi netrpělivým přepychem, snad v předtuše, že jeho štěstí bude krátké. A neštěstí se ohlásilo nečekaně brzy. Už v květnu onemocněl, otrásal jím páliivý, suchý kašel a měl vysokou teplotu. Poprvé se silně ozvala tuberkulóza.

Jen několik měsíců před svatbou Molière napsal novou veršovanou komedii o třech dějstvích *Škola pro manžele* (L'École des maris). Hra měla premiéru 24. června 1661 a divadelní cedule oznamovala toto obsazení:

Sganarel	Molière
Arist	L'Espy
Isabella	Mlle de Brie
Leonore	Armande Bėjart
Lisette	Madeleine Bėjart
Valer	La Grange